

УДК 821.163.41'373.21(497.11)
911.375''673''(497.115 Ново Брдо)
911.375''673''(497.6 Фоча)
doi 10.46793/LZ-LXVI.025K
ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД
Примљен: 25. 06. 2025.
Прихваћен: 17. 09. 2025.

Бојан Ђ. Крунић*

виши асистент

Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

Димитрије Трифковић**

виши асистент

Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

СРЕДЊОВЈЕКОВНИ ГРАДОВИ ПРИЛЕП КОД ФОЧЕ И ПРИЛЕПАЦ КОД НОВОГ БРДА – НЕКОЛИЦИНА ДО САДА НЕЗАПАЖЕНИХ ЗАНИМЉИВИХ ТОПОНОМАСТИЧКИХ ПОДУДАРНОСТИ

Апстракт: Аутори рада имају за циљ да познате податке из писаних извора о средњовјековном граду Прилепу, за који поуздано знамо да се налазио у дринској жупи Бистрици, ставе у одговарајући историјски контекст. На тај начин проучавању овог града се до сада није приступало. Поред тога, с обзиром на подударност у топонимији, настојаћемо да кроз компарацију топонимичког материјала у Горњем Подрињу и оног из шире околине Новог Брда укажемо на евентуалну везу у средњовјековном историјском развоју ова два релативно међусобно удаљена краја.

Кључне ријечи: Прилеп, Прилепац, село Косаче, село Косача, властеоска породица Косача, Горње Подриње, Ново Брдо

*

Први помен средњовјековног града Прилепа у Бистрици у писаним изворима везан је за једну одлуку дубровачког Малог вијећа од 28. фебруара 1392. године. Наиме, тог је датума поменуто извршно тијело дубровачке комуне двојици Обадића, браћи Брајану и Вукцу, за које се изричито наводи да су из Прилепа из Бистрице, додијелило статус тзв. „бијелих грађана“.¹ Њиме су поменути стекли припадност једној, данас

* bojan.krunic@ff.ues.rs.ba

** dimitrije.trifkovic@ff.ues.rs.ba

¹ *Brayan et Volchaz Obadichi, fratres de Prilip de Bristiza, in dicto minori consilio facti fuerunt cives nominati cives albi civitatis Ragusii. Qui Volchez iuravit legalitatem regimini Ragusii.* – Nella Lonza, Zdravko Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, Zagreb – Dubrovnik, 2005, 194.

недовољно познатој, поткатегорији дубровачких становника са статусом грађанства. Претпоставља се да су и ови грађани, попут оних означаваних у изворима термином „спољни“ (*cives de foris*), имали право да им стално мјесто пребивалишта буде изван зидина и дистрикта Дубровника.² Томе у прилог, поред чињенице да браћи Обадићима није био постављен услов становања у граду Св. Влаха, би могло да иде и то што је уобичајену заклетву, вјероватно у име обојице, положио само Вукац. Брајан се изгледа и у овом по њих врло значајном тренутку није налазио, такорећи, у новој домовини.

У сваком случају, добијање било које категорије дубровачког грађанства отварао је могућност коришћења свим оним погодностима, нарочито имовинско правне и економске природе, које је дубровачка влада обезбјеђивала у контактима са другим заинтересованим лицима и странама, какви су били и наши средњовјековни владари и земље. Досадашња проучавања овог занимљивог питања показала су да су Дубровчани у своју средину увлачили углавном оне појединце чија дјелатност је на неки начин могла допринијети у политичком или у привредном развоју њихове комуне. Ако се пак радило о лицима која нису имала политичку моћ, онда су то по правилу били имућни људи, окретни трговци или вјеште занатлије, чија пословна активност је узгред речено и прије стицања дубровачког грађанства била у некој вези са градом подно Срђа.³

Дакле, судећи према свему наведеном, нема сумње да су и браћа Обадићи статус дубровачког грађанства заслужили јер се у Дубровнику, у то вријеме, цијенило да су неком својом дјелатношћу могли да допринесу бољитку њихове заједнице. О чему се тачно радило, нажалост није нам познато. Но, шта год да је било у питању, из карактера анализираног документа сасвим је јасно да први помен Прилепа у изворима не значи и вријеме његовог настанка. Једна од наших најбољих познавалаца ове тематике, знаменита Десанка Ковачевић-Којић је на основу овог податка претпоставила да је Прилеп у то вријеме већ имао и своје подграђе, чије се становништво бавило трговином.⁴ То би настанак овог града најкасније смјестио бар коју годину прије првог помена у изворима, јер било је потребно одређено вријеме да се испод утврђења управног и војног карактера формира подграђе са активном привредном функцијом које је могло да привуче пажњу

² Јованка Калић, *Додељивање дубровачког грађанства*, Европа и Срби : средњи век, Београд, 2006, 345; Сима Тирковић, „Из старог Дубровника: грађани рођени и грађани стечени“, *Историјски часопис*, LVI, Београд, 2008, 23-24.

³ О условима, критеријима, прописима, пракси, па и о еволуцији политике дубровачких власти према додјеливању статуса грађанства, види: Ј. Калић, *н. д.*, 323-368.

⁴ Десанка Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево, 1978, 105, нап. 127.

Дубровчана. Можда је оно 1392. године још увијек било у повоју. Ако је тако, чини се да није оправдало очекивања, јер нити се само подграђе, а ни локални становници, као ни Дубровчани у вези са њим, више не помињу у дубровачким архивалијама. То би, истини за вољу, да је било другачије тешко било могуће. Наравно овакав сценарио не значи да је подграђе Прилепа у потпуности било угашено, већ само да је у пословном погледу задржало локални карактер са врло малим изгледима за стицање већих профита, што је био сасвим довољан разлог да потпуно ишчезне из видокруга врло окретних, али и практичних дубровачких трговаца.

Нашу претпоставку као да потврђују и преостали помени Прилепа у изворима. Истина, ради се само о два, али оба су у вези са његовом основном – управном и војном – функцијом. Хронолошки старији је онај из 1454. године. Наиме, тада је херцег Стефан Вукчић Косача обновио уговор склопљен десет година раније са арагонско-напуљским краљем Алфонсом V.⁵ Саставни дио повеље, коју је тим поводом Алфонсо издао, била је и она херцегова, писана 30. марта 1454. године у Новом у Боки, у којој су поред прецизираних Косачиних обавеза према краљу, била побројана и најважнија управна сједишта његове територије која су му том приликом од Арагонца и потврђена. Међу њима помиње се и *civitate Preleip cum omnibus pertinentiis suis*.⁶ Мада се из самог текста не види да је ријеч о Прилепу у Бистрици, по редослиједу набрајања у повељи, које је уочио Михаило Динић, извјесним се чини да се управо радило о њему.⁷ У сваком случају из презентоване формулације јасно се уочава управна функција овог града.

Сасвим је разумљиво да је таква улога морала наметнути Прилепу и значајнију позицију у ширем одбрамбеном систему херцегових посједа у Горњем Подрињу, односно у оновременој земљи Дрини. О томе управо свједочи посљедњи помен Прилепа у изворима. Марта мјесеца 1466. године у једној молби упућеној Републици Св. Марка, јадао се између осталог херцег Стефан Вукчић Косача Млечанима о његовим неуспјелим преговорима са угарским краљем Матијом Корвином.⁸ Према херцеговом казивању, краљ је још децембра 1463. године, током акције ослобађања

⁵ Споразум је закључен 1. јуна 1454. године. Текст повеље погледати код: Ludwig Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München – Leipzig, 1914, 394-400; Marko Vego, *Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosače*, Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1980, 479-486.

⁶ L. Thallóczy, *n. d.*, 398; Михаило Динић, *Земље херцега Светога Саве*, Београд, 1940, 232; M. Vego, *n. d.*, 481.

⁷ М. Динић, *n. d.*, 232.

⁸ Sime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, X, Zagreb, 1891, 350-351.

Јајца од Османлија,⁹ обећао помоћи неке херцегове градове чије су посаде биле изнурене глађу.¹⁰ Радило се без сумње о последицама исте османске офанзиве, предузете раније те године с циљем коначног освајања Босне, када су се пред мачем и огњем нападача нашли и поједини крајеви херцегове земље. Иако османски напад из те године није захватио Косачине посједе оном силином као што је то био случај са земљама под непосредном контролом босанског владара, поједина херцегова утврђења су издајом кастелана допала у османске руке.¹¹ Према једном савременом извјештају Османлије су приликом те операције посјеле укупно 117 утврђења.¹² Поуздано знамо да су од херцегових градова такву судбину доживјели Кључ и Љубушки.¹³ Подаци из пописа крајишта Иса-бега Исхаковића откривају да се главни штаб османске војске која је тада оперисала у Херцеговини 21/22. јуна 1463. године налазио у Невесињу и да су се Османлије десетак дана касније, присиљени глађу, повлачили преко Фоче и Ковач планине, у правцу Сјенице и Рашке.¹⁴ То наравно не значи да су сви градови из

⁹ О томе погледати: Lajos Thallóczy, *Jajcza (bánság, vár és város) története 1450-1527*, Budapest, 1915, 95-105; Ђуро Тошић, „Ослобађање Јајца од Турака крајем 1463. године“, *Радови Филозофског факултета Пале*, II, Српско Сарајево, 217-226; Ђуро Тошић, *Учешће Косача у ослобађању Јајца од Турака 1463. године*, Српска проза данас: Косаче оснивачи Херцеговине, Билећа – Гацко – Београд, 2002, 464-475; Ђуро Тошић, *Bosanska vlastela u oslobađanju Jajca od Turaka 1463. godine*, Stjepan Tomašević (1461.-1463) – slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva, Zagreb, 2013, 99-108.

¹⁰ *E li la sua sacra maista de re de Hungaria me promesse multe cosse: specialmente de securer alchuni mie castelli, i quali erano conduti a gran extremata de fame.* – S. Ljubić, *n. d.*, 351.

¹¹ S. Ljubić, *n. d.*, 285-286; М. Динић, *н. д.*, 246; Сима Ћирковић, *Историја средњовјековне босанске државе*, Београд, 1964, 329; Сима Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд, 1964, 254.

¹² Вићентије Макушев, *Историјски споменици Јужних Словена и околних народа*, II, Београд, 1882, 26-27.

¹³ Franjo Rački, „Dubrovački spomenici o odnošaju dubrovačke obćine naprama Bosni i Turskoj godine razsipa bosanske kraljevine“, *Starine*, VI, Zagreb, 1874, 9; Ćiro Truhelka, „Dubrovačke vijesti o godini 1463.“, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XXII/1, Sarajevo, 1910, 19. – О начину пада Кључа можда свједочи и један документ настао 28. јула 1464. године. Наиме тог је датума извјесни Радосав Ратковић склопио уговор о пословању са херцегом Стефаном, којем је требао да служи и да се покорава његовим наредбама све док не заради шест дуката које признаје да је добио раније од Косаче за чување тврђаве Кључа, из којег је побјегао. Ратковићево бјекство из тврђаве иако се то нигдје не наводи се заиста могло да деси приликом османске опсаде, али истини за вољу и након тога. – Državni arhiv Dubrovnik, *Diversa Cancellariae*, LXXII, 9v (dalje DAD); Esad Kurtović, *Arhivska građa za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku 1341-1526)*, 3, Sarajevo, 2019, 1305, dok. br. 4254.

¹⁴ Hazim Šabanović, *Kraište Isa-bega Ishakovića: zbirni katastarski popis iz 1455. godine*. Sarajevo, 1964, 23, 68, 69, 90, 110, 114, 115. – Uporedi sa navodima kod: Hazim

релативне близине назначеног подручја морали да отворе своје капије нападачима. Несумњиво је било и оних који су успјели да се одупру. Управо нам херцегов навод о посадама изнуреним глађу посредно указује на ту могућност, јер питање је да ли би херцег изоставио да напомене да се радило о посадама оних утврђења која су поклекла пред нападачем. Треба имати и на уму да је Косачин вапај за помоћ угарском краљу упућен тек након повлачења главине османских чета и након што је херцег предузео офанзиву којом је за кратко вријеме, не само повратио изгубљене градове, већ и ослободио значајан дио територије која му раније није припадала, а пала је у османске руке приликом напада из 1463. године.¹⁵ Према једном другом извору, насталом непосредно иза наведених дешавања, новембра 1463. године када је херцег преко посланства због исте ствари тражио помоћ и од Венеције, његова земља је била страховито опустошена, јер куд год је, како се наводи, прошао овај пас уништио је усјеве, винограде, оставивши само голу земљу и разрушене млинове.¹⁶

У сваком случају из даљег текста херцеговог казивања из 1466. године сазнајемо да је од обећања угарског краља прошло поприлично времена а да ништа урађено није, због чега је Косача изгубио три важна утврђења земље Дрине.¹⁷ Херцег је без сумње на овом мјесту алудирао на нови османски напад покренут против њега у прољеће 1465. године, те је као директну посљедицу неиспуњавања датог краљевог обећања из 1463. године навео губитак три дринска града.

Након тога, видјевши да му се не пише добро и да је изгубио много градова покушао је да код угарског краља створи веће интересовање тако што му је понудио у замјену за посједе у Угарској пет својих градова, од којих су три – *Milleseuac, Somobor et Prilip* – била изгубљена. Финализацију договора требао је са херцегове стране да обави син му Влатко који је са том намјеном послат Матији Корвину.¹⁸ Занимљиво је да из једног другог савременог извора сазнајемо не само приближно вријеме наведених

Šabanović, „Bosansko krajište 1448-1463“, *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, IX, Sarajevo, 1958, 212-214; Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1959, 39.

¹⁵ С. Ћирковић, *н. д.*, 254-255.

¹⁶ *Dove che e passato questo cam per el suo paese, ha desfacto biave, vigne, solo ha lassata la terra nuda e desfacti tati li molini, ...* S. Ljubić, *н. д.*, 288.

¹⁷ *Ala qual promessa sono passati anni do metando multi termini, et fina di de hozi niente ha fato per modo, che tre castelli principali de Drina sono perssi. – Isto*, 351.

¹⁸ *Unde videndome manifestamente esser mal arivato, et ala çornata perdersi multi castelli de li mie paixi, me acordi cum la dita maiesta di re de Hungaria, chel debia mandar el secorsso a zingue castelli e tegnirli per lui, e chel me daga per essi contracambio in Hungaria, come se contien notado in li pati nostri. E mandi dala suo maista mio fiol conte Vulatcho, chel debia sollicitar la maiesta sua, chel dovesse succurer li diti castelli, de li qual cinque cattelli tre sono perssi, Milleseuac, Somobor et Prilip. – Isto*, 351.

збивања, него и имена преостала два града која су тада понуђена угарском владару. Наиме, у другој половини априла 1465. године обавјештавао је дубровачки канцелар Бартоломеј Сфондрати миланског војводу да ће тих дана по споразуму херцег Стефан предати угарском краљу своје земље и градове у Дрини: Сокол, Тођевац, Самобор и Милешевац.¹⁹ Како се у овом извјештају појављују имена два града чије називе не наводи херцег, а два се поклапају са његовим казивањем, сасвим је јасно да су у групи од пет градова уз Прилеп, Милешевац и Самобор били још и Сокол и Тођевац. Није наодмет напоменути да је Сфондрати знао да су по том плану градове у Дрини требали са угарске стране да преузму Имре Запоља и Јан Витовац са 15 000 војника. Међутим, договор је према херцеговим наводима убрзо пропао јер се краљ предомислио и затражио од њега два града у Хумској земљи, на шта је Косача морао да пристане с обзиром на положај у којем се налазио.²⁰

Дакле из свега изложеног видимо да се посљедњи помен Прилепа у изворима из марта 1466. заправо односи на догађаје који су се збили нешто раније, у прољеће 1465. године када је овај град коначно пао у османске руке. С обзиром да поуздано знамо да се 25. маја исте године османска војска, предвођена босанским санџаком Иса-бегом, налазила у подручју око Гацка,²¹ за очекивати је да је и град Прилеп у то вријеме већ био у османским рукама. Односно његов пад треба тражити у временском распону од 1. априла 1465. године, када се подручје у горњем току ријеке Дрине, колико нам је познато, посљедњи пут помиње у херцеговој власти,²² и наведеног 25. маја исте године. Временски интервал би се могао скратити и до првих дана маја, свакако прије 8. дана наведеног мјесеца, уколико се одлука Дубровчана донесена тог датума о уступању барке Влатку Косачи за превоз до Скадрина односила на већ поменути његов одлазак угарском краљу у вези са договором о замјени посједа.²³ Тада је

¹⁹ L. Thallóczy, *n. d.*, 122; С. Ћирковић, *н. д.*, 262-263.

²⁰ *Et al presente re de Hungaria ha vogluto, che li dia do castelli in Cunischa Semglia, li qual per força me ha convegnuto a darli, vedendome mal aparado, et esser habandonato da ognuno.* – S. Ljubić, *n. d.*, 351.

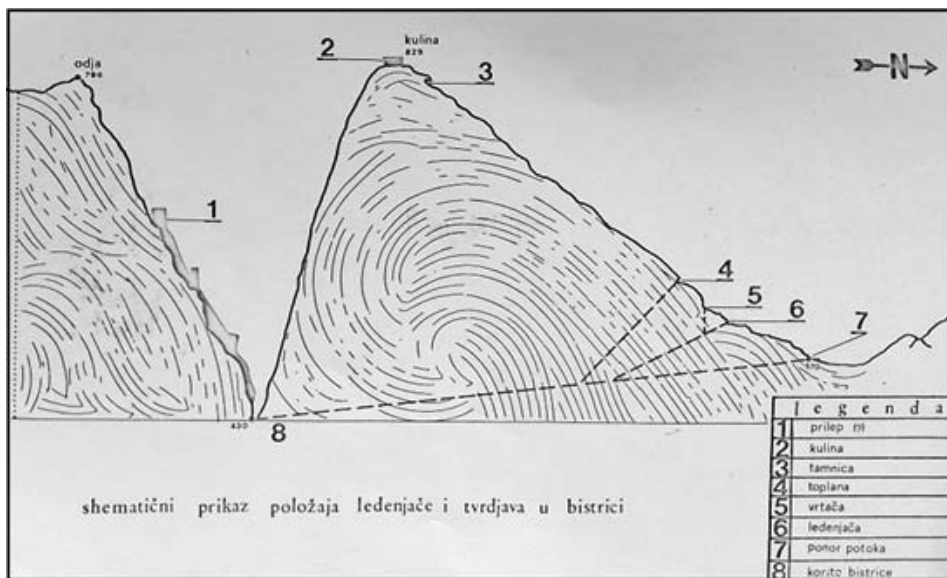
²¹ Тог датума дубровачко Вијеће умољених је одлучило да пошаље посланство заповједнику османске војске: приједлог је био да поклисари иду до Гацка, а противприједлог до Каменог Брда. – М. Динић, *н. д.*, 247, нап. бр. 18.

²² Сачувано је неколицина тужби регистрованих у Дубровнику 1. априла 1465. године у којима се помињу лица из Самобора, Горажда, Фоче и Пљеваља, како се наводи са подручја под херцеговом јурисдикцијом. – DAD, *Lamenta de foris*, XXXVI, 224v, 225, 225v, 226; Esad Kurtović, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga tužbi Državnog arhiva u Dubrovniku: Lamenta de foris I-L, 1370-1483)*, 3, Sarajevo, 2022, 1068-1070, dok. br. 3433-3439.

²³ С. Ћирковић, *н. д.*, 261, нап. 99.

Прилеп већ био у османским рукама, што је изгледа запечатилу судбину овог града. Непомињање у изворима у наредном периоду указује да га Османлије након успостављања власти нису уврстили у свој одбрамбено-управни систем, већ су га вјероватно трајно напустили. Стога и не чуди што је временом сјећање на Прилеп ишчезло те се данас поуздано не зна ни његова тачна локација.

Први се тим питањем бавио Михаило Динић. Он је у студији *Земље херцега Светога Саве* из 1940. године претресајући изворне податке о Прилепу указао на складност информација које нам говоре о простору гдје се тај град налазио. Тако по дубровачком податку из 1392. године Прилеп лежи у жупи Бистрици. По повељи из 1454. године, на основу редослиједа набрајања, између Јелеча и Вратара који су у близини поменуте жупе, а по херцеговом казивању из 1466. године у Дрини, широј територијално-управној јединици којој је припадала и жупа Бистрица.²⁴

Шематски приказ положаја евидентираних тврђава у Бистрици (А. Нинковић)

Касније се са евидентирањем остатака средњовјековних градова на простору око ријеке Бистрице покушало и са прецизнијом убикацијом. Рекогносцирање терена у подручју Миљевине (Фоча) 1976. године, у склопу међурепубличког мултидисциплинарног научноистраживачког пројекта *Горње Подриње у доба Косача*, открило је остатке два средњовјековна града у доњем току наведене ријеке, уз њене обале са једне и друге стране

²⁴ М. Динић, *н. д.*, 232.

блizu један другом.²⁵ За један од њих, онај на десној страни у близини села Горња Кута, инжењер архитектуре Александар Нинковић, претпоставио је на основу визуелног посматрања, јер изгледа као *prilepljen za litice i stijene*, да се ради о остацима Прилепа.²⁶

Сл. 1 и 2. Остаци главне куле и бедема средњовековног града на десној обали Бистрице/Горња Кута

Није без значаја напоменути да је обиласком и снимањем установљено да се цијели урбанистички комплекс овог града састојао од тврђаве на три нивоа и подграђа највјероватније опасаног бедемима које народ из ближе околине и данас назива Чаршијом. Посебна специфичност је пронађена, дјелимично очувана, гробница која је засвођена и дијелом усјечена у живу стијену.²⁷ Слична оној из оближњих Ратаја удаљених у правцу запада нешто више од два и по километра ваздушне линије.²⁸ У прилог Нинковићевој

²⁵ Aleksandar Ninković, „Stari grad na desnoj obali Bistrice /Prilep?/“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, III, Sarajevo, 1976, 14-20; Aleksandar Ninković, „Stari grad na lijevoj obali Bistrice /Kulina, kota 875/“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, III, Sarajevo, 1976, 20-23.

²⁶ A. Ninković, „Stari grad na desnoj obali Bistrice /Prilep?/“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, III, Sarajevo, 1976, 19.

²⁷ *Isto*, 14-15.

²⁸ О гробници у Ратајима погледати: Јово Чокић, „Ћелија у селу Ратаји“, *Гласник Земаљског музеја*, I/3, Сарајево, 75-77; Zdravko Kajmaković, „Rataj, mauzolej“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, III, Sarajevo, 1976, 4-7; Vljako Palavestra, „Ћелија у Ратају“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, IV, Sarajevo, 1977, 55-65; Драган Јацановић, „Ратаја, Миљевина, насеље раног бронзаног доба“, *Гласник Српског археолошког друштва*, 14, Београд, 1998, 87-94; Ђорђе Јанковић, Марко Вуксан, „Археолошко истраживање у Ратаји код Миљевине“. *Гласник Удружења музејских радника Републике Српске*, 8, Бања Лука, 2010, 53-68.

претпоставци, свакако иде и то што приликом рекогносцирања терена није уочено да су по освајању овог града Османлије вршиле битне доградње и ојачавања. Истакнуто је да се не јављају ни топовске куле – тзв. табије.²⁹ То указује да је овај град након пада у османске руке убрзо био напуштен, што смо на основу писаних извора констатовали и за Прилеп.³⁰

Треба напоменути да је један од потписника ових редака (Бојан Крунић) приликом проучавања граница средњовјековне жупе Дрине 2018. године указао на могућност да остаци града на локалитету у Горњим Кутима можда не припадају Прилепу с обзиром да постоје индиције да се доњи ток ријеке Бистрице није налазио у истоименој жупи, већ у жупи Дринаљево.³¹ Тада спроведена топономастичка истраживања пружила су основу за даља проучавања и дала идеју за писање овог рада јер се уочила сличност у називу стијене Хоца/Ођа, испод којег се налазе остаци града за који је Нинковић претпоставио да припадају Прилепу, са називом стијеновитог брда Хоцин камен на којем се налазе остаци Прилепца, стационараног око дванаест километара југоисточно од Новог Брда.³² Само по себи наметнуло се питање, да ли би ова подударност могла додатно да поткријепи Нинковићеву претпоставку или се ради само о пукој случајности?

Град Прилепац познат је у историографији као родно мјесто кнеза Лазара Хребељановића.³³ Као и у већини случајева, о подизању овог града немамо никаквих података. Но, како се сматра да је Лазарев животни пут на том мјесту започет око 1329. године, то је сасвим разумљиво да је Прилепац морао постојати и прије рођења поменутог кнеза. На ту чињеницу већ је скренута пажња у историографији уз констатацију да је потреба заштите важне саобраћајнице која је ишла долином Прилепничке ријеке, чак и прије интензивнијег развоја рударства на овом подручју, могла иницирати настанак овог града.³⁴ У сваком случају нема сумње да је њена фреквентност временом допринијела стварању подграђа у које су, ради пословне активности или

²⁹ *Isto*, 19.

³⁰ Основне податке о Прилепу без стављања истих у шири историјски контекст види: Владета Петровић, *Прилеп*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, Београд, 2010, 226.

³¹ Бојан Крунић, „Границе средњовјековне жупе Дрине – прилог проучавању историјске географије горњег Подриња“, *Наука и стварност*, 12/1, Пале, 2018, 234-235.

³² Александра Фостиков, *Прилепац*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, Београд, 2010, 226-227.

³³ Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927, 210-213, 288; Иларион Руварац, *О кнезу Лазару*, Нови Сад, 1887, 8; Раде Михаљчић, *Лазар Хребељановић – историја, култ, предање*, Београд, 1989, 17.

³⁴ Војислав Јовановић, „Прилепац код Новог Брда: прилог проучавању средњовековних градова“, *Старинар*, XL-XLI, Београд, 1991, 296.

одмора, свраћали људи различитог поријекла и профила. Тако су према подацима из једне дубровачке архивалије 1424. године курири послани из Дубровника пронашли једног свог суграђанина *subtus castrum Prieliapaç prope Nouam Berdam*.³⁵ То су уједно и једини сачувани савремени писани подаци о овом граду. Будући да се Прилепац не помиње током раздобља османске власти, претпоставља се да је после османског освајања био разрушен и трајно напуштен.³⁶ Томе у прилог иде и данашњи површински изглед земљишта на Хоцином камену који је без видљивих бедемских остатака, али са рељефом у којем се јасно оцртавају остаци објеката. Судећи према њима, за положај утврђеног дијела Прилепца одабран је заравњени врх каменитог брда, коме је са западне стране, ка ријеци, заштиту пружала висока, готово вертикална литица. Прилаз граду је стрмим падинама био отежан и са осталих страна, с тим што је на дну оне најкраће, на истоку, ради појачања одбране, прокопан широки и дубоки ров у дужини од око 150 метара. Приликом рекогносцирања терена уочено је да се унутрашњост града састојала од два нивоа, од којих је онај површином већи на јужној страни, гдје се у рељефу уочавају и остаци двије грађевине кружног облика, био височији за око 10 до 20 метара од мањег нивоа на сјеверној страни.³⁷

Сл. 3. Хоцин камен – брдо на којем је био смјештен средњовјековни град Прилепац

³⁵ Константин Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, Зборник Константина Јиречека, I, Београд, 1959, 269 нап. 182; Михаило Динић, *За историју рударства у средњовјековној Србији и Босни*, II, Београд, 1962, 34; В. Јовановић, *н. д.*, 299.

³⁶ С обзиром да није познат тачан датум пада Прилепца у османске руке, претпоставља се на основу података у сеченичком летопису о заузимању сусједних градова Новог Брда (1. јун 1455.) и Призренца (9. јун 1455.) да је и Прилепац временски блиско наведеним датумима допао у османске руке. – В. Јовановић, *н. д.*, 299.

³⁷ *Исто*, 299-302.

Увидом у топографију ближе околине Прилепца, на удаљености од 4,5 километара ваздушне линије југо-западно од Хоциног камена учили смо за наше питање један веома занимљив топоним – Косача. Ради се о имену малог села у подножју југоисточне стране брда Чука, које се на истоку наслања на атар села Прилепница.³⁸ Разумљиво је да идентичност назива мјеста Косача са презименом нашег добро познатог средњовјековног властеоског рода који управља горњим Подрињем сама по себи није довољна да би се потврдила међусобна повезаност као и евентуална дубља веза између ова два подручја у средњем вијеку. Поготово што немамо изворе који потврђују постојање наведеног топонима у посматраном периоду. Да ствар буде занимљивија подсетићемо и на у историографији добро познато село Косаче у горњем Подрињу, у подручју ријеке Осанице лијеве притоке Дрине.³⁹ Будући да се хронолошки прва архивска вијест о присуству Косача у горњем Подрињу везује за 1379. годину и оближњи трг Горажде удаљен од поменутог села свега 11 километара ваздушне линије у правцу сјеверо-истока, то је у науци опште прихваћена претпоставка о могућој директној вези између назива осаничког села и презимена средњовјековне великашке породице.⁴⁰ Тим прије, што је учени бенедиктинац Мавро Орбин у свом чувеном дјелу *Краљевство Словена* из 1601. године, свакако на основу неког старијег извора у којем се сачувало предање о породици Косача, забиљежио да је Стефан Вукчић када је дошао на власт промијенио презиме *Хранић у Косача. Не зна се зашто, мада неки веле да се тако прозвао зато што се родио у месту званом Косач.*⁴¹ Треба напоменути

³⁸ За разлику од села Косача за које немамо потврду да је егзистирало у средњем вијеку, село Прилепница помиње се 1380/81. године у једној повељи кнеза Лазара као један од дарова манастирском властелинству манастира Раваница. – Franc Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii, Viennae*, 1858, 198; Село Прилепница се спомиње и у катастарском попису области Бранковића из 1455. године – Hamid Hadžibegić, Amed Handžić, Ešref Kovačević, *Oblast Brankovića – opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo, 1972, 185-186.

³⁹ М. Динић, *н. д.*, 157.

⁴⁰ Првог дана маја мјесеца 1379. године обавезала су се у Дубровнику шесторица људи из катуна Кресојевића да ће у року од два мјесеца превести Стефану Лукаревићу 100 товара соли које ће предати Зорану Милгостићу и Миладину Храниславићу *in Prača vel in Gorasdi ad forum Vlachi de Cossača (vlachi de Cosača)*. – За разлику од Михаила Динића који је у изворном тексту прочитао име првог познатог члана куће Косача (*Vlachi*), Есад Куртовић је указао на могућност да се радило о власима породице Косача на тргу у Горажду (*vlachi de Cosača*). – Упореди: М. Динић, *н. д.*, 156; Esad Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranic Kosača*, Sarajevo, 2009, 31. – Комплетан текст документа на језику оригинала у транскрипцији Куртовића погледати: Е. Kurtović, *н. д.*, 31, нар. 81; Esad Kurtović, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365-1521)*, I/1, Sarajevo, 2017, 22, dok. br. 111.

⁴¹ Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, Београд, 2006, 180.

да је у науци одавно указано да је први дио цитираног Орбиновог текста којим се промјена презимена приписује Стефану Вукчићу произвољан и нетачан, јер и прије њега чланови рода користе назив Косача.⁴² То наравно не значи да је цијела прича измишљена и да није постојало неко мјесто са називом Косач које је било у вези са овом властеоском породицом. Да ли се радило о осаничком селу или неком другом отворено је питање. За наша разматрања није без значаја навести и да је осаничко село Косаче удаљено 19 километара ваздушне линије у правцу сјеверо-истока од зидина у Горњим Кутима за које је Нинковић претпоставио да припадају Прилепу. Дакле, ради се о још једној подударности у топономастици посматраних подручја, горњодринског и новобрдског.

Занимљиво је да се веза властеоског рода Косача са простором Косова заиста може посредно довести у везу на основу предања о поријеклу ове породице забиљеженом код Орбина. Тиме топоним села Косача из новобрдског краја добија на значају јер указује на могућност постојања историјске збиље у казивању о животу родоначелника породице. Наиме, Косаче су, према ономе што је забиљежио мљетски опат, потекле од Вука Храње, сина неког рудинског кнеза, рођеног 1317. године. Пошто је овај волио лов и често га практиковао, једном приликом се десило да му је током лова са синовцем Бранка Расисалића од руке Бранковог слуге страдао један хрт. Вук се због тога најприје спорјечао са Бранком, а после је дошло и до туче у којој је смртно страдао поменути Расисалић. Прича даље каже да је Вук након тога побјегао у Угарску гдје је провео неко вријеме и да је након што је изгладио ствар са рођацима убијеног дошао на двор српског цара. Пошто је цар упознао у њему ваљаног човјека добио је на његовом двору високе положаје и постигао ванредне успјехе на бојном пољу, због којих му је уз област Рудина цар додијелио још много земље.⁴³ Дакле, из изложеног видимо да је родоначелник Косача једно вријеме провео на двору српског цара. Како се српско државно средиште састављено од неколико резиденцијалних дворова у ово вријеме налазило у подручју оближњег Урошевца удаљеног 30-ак километара југо-западно од села Косача, тешко је само случајношћу објашњавати идентичност у називу села у новобрдском крају са презименом властеоског рода Косача.⁴⁴ Но како немамо директну потврду у изворима наше разматрање се може узети у обзир само као могућност.

⁴² Jovan Radonić, „Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranic-Kosaca“, *Archiv für slavische Philologie*, XIX, Berlin, 1897, 385, nap. 1; М. Динић, *н. д.*, 156.

⁴³ Орбин, *н. д.*, 177-178.

⁴⁴ О владарским дворovima на Косову, погледати: Стојан Новаковић, *Немањинке престонице Рас – Пауни – Неродимља*, Списи из историјске географије, Београд, 2003, 228-243; Сима Ћирковић, „Владарски двори око језера на Косову“, *Зборник Матице српске за ликовне умјетности*, 20, Нови Сад, 1984, 67-83.

Наведене подударности у топономастици ова два краја нису једине. Познато нам је још пар случајева за које имамо сигурну потврду да су егзистирали током средњег вијека. Без ширег елаборирања на њих ћемо само указати. Кренућемо од града Островице за који поуздано знамо да се као и Прилеп налазио у жупи Бистрици.⁴⁵ Са друге стране позната нам је и Островица из новобрдског краја, родно мјесто Константина Михаиловића писца *Јаничарове успомене или турске хронике*.⁴⁶ Други примјер је град Велетин који се истина налазио у жупи Загорје која не припада Дрини, али се једним дијелом наслања на дринску жупу Бистрицу.⁴⁷ Истоимени град постојао је и у близини Јањева, удаљеног 15 километара од Новог Брда у правцу југо-запада.⁴⁸ Индикативно је, дакле, да топономастика два релативно удаљена посматрана подручја показује повезаност током средњег вијека. То је у једну руку и разумљиво јер оба су припадала истом етничком и културно-историјском простору. Поготово што је Горње Подриње све до 1373. године било интегрални дио рашке средњовјековне државе. Наша проучавања су указала на евентуалну везу посредством властеоског рода Косача, чији је родоначелник, како се чини, једно вријеме боравио у новобрдском крају управо у близини Прилепа служећи на двору српског цара. Због тога ни сличност назива стјеновитих брда Хоца и Хоцин камен не може бити случајна и заиста може да иде у прилог Нинковићевој претпоставци да су остаци средњовјековног града у Горњим Кутима припадали Прилепу.

Необјављени извори:

Državni arhiv Dubrovnik, *Diversa Cancellariae*, LXXII; *Lamenta de foris*, XXXVI

⁴⁵ Основне информације о Островици, погледати: М. Динић, *н. д.*, 232; Ема Миљковић, Марија Копривица, *Островица*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, Београд, 2010, 207.

⁴⁶ О убикацији и изворима који указују на постојање Островице код Новог Брда погледати: Ђорђе Живановић, „*Константин Михаиловић из Островице – поводом неких нових радова*“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 24/1, Нови Сад, 1976, 37-40; упореди са уводним дијелом приређеног издања Константининовог дјела објављеног у склопу едиције *Стара српска књижевност у 24 књиге*: Ђорђе Живановић, *Константин Михаиловић из Островице и његово дело*, У: Константин Михаиловић, *Јаничареве успомене или турска хроника*, Београд, 1986, 10-16.

⁴⁷ О Велетину у Загорју: М. Динић, *н. д.*, 216-217; Синиша Мишић, *Велетин*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, Београд, 2010, 69.

⁴⁸ О Велетину код Јањева, погледати: Воислав Јовановић, „Утврђено насеље Велетин“, *Старинар*, LIII-LIV, Београд, 2004, 139-161.

Објављени извори:

Vego Marko, *Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosače*, Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1980, 452-486.

Kurtović Esad, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365-1521)*, I/1, Sarajevo, 2017.

Kurtović Esad, *Arhivska građa za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku 1341-1526)*, 3, Sarajevo, 2019.

Kurtović Esad, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga tužbi Državnog arhiva u Dubrovniku: Lamenta de foris I-L, 1370-1483)*, 3, Sarajevo, 2022.

Lonza Nella, Šundrica Zdravko, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, Zagreb – Dubrovnik, 2005.

Ljubić Sime, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, X, Zagreb, 1891.

Макушев Вићентије, *Историјски споменици Јужних Словена и околних народа*, II, Београд, 1882.

Miklosich Franc, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Vienna, 1858.

Орбин Мавро, *Краљевство Словена*, Београд, 2006.

Rački Franjo, „Dubrovački spomenici o odnošaju dubrovačke občine naprama Bosni i Turskoj godine razspa bosanske kraljevine“, *Starine*, VI, Zagreb, 1874, 1-18.

Стојановић Љубомир, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927.

Truhelka Ćiro, „Dubrovačke vijesti o godini 1463.“, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, XXII/1, Sarajevo, 1910, 1-24.

Thallóczy Ludwig, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München – Leipzig, 1914.

Hadžibegić Hamid, Handžić Amed, Kovačević Ešref, *Oblast Brankovića – opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo, 1972.

Šabanović Hazim, *Krajište Isa-bega Ishakovića: zbirni katastarski popis iz 1455. godine*. Sarajevo, 1964.

Литература:

Динић Михаило, *Земље херцега Светога Саве*, Београд, 1940.

Динић Михаило, *За историју рударства у средњовјековној Србији и Босни*, II, Београд, 1962.

Живановић Ђорђе, „*Костантин Михаиловић из Островице – поводом неких нових радова*“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 24/1, Нови Сад, 1976, 33-59.

Живановић Ђорђе, *Костантин Михаиловић из Островице и његово дело*, У: Костантин Михаиловић, *Јаничарева успомена или турска хроника*, Београд, 1986, 9-70.

Јанковић Ђорђе, Вуксан Марко, „Археолошко истраживање у Ратаји код Миљевине“. *Гласник Удружења музејских радника Републике Српске*, 8, Бања Лука, 2010, 53-68.

Јацановић Драган, „Ратаја, Миљевина, насеље раног бронзаног доба“, *Гласник Српског археолошког друштва*, 14, Београд, 1998, 87-94.

Јиречек Константин, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*, Зборник Константина Јиречека, I, Београд, 1959, 205-303.

Јовановић Војислав, „Прилепац код Новог Брда: прилог проучавању средњовековних градова“, *Старинар*, XL-XLI, Београд, 1991, 295-302.

Јовановић Војислав, „Утврђено насеље Велетин“, *Старинар*, LIII-LIV, Београд, 2004, 139-161.

Калић Јованка, *Додељивање дубровачког грађанства*, Европа и Срби : средњи век, Београд, 2006, 323-368.

Кажмаковић Здравко, „Rataj, mauzolej“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, III, Sarajevo, 1976, 4-7.

Ковачевић-Којић Десанка, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево, 1978.

Крунић Бојан, „Границе средњовјековне жупе Дрине – прилог проучавању историјске географије горњег Подриња“, *Наука и стварност*, 12/1, Пале, 2018, 225-242.

Kurtović Esad, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo, 2009.

Миљковић Ема, Копривица Марија, *Островица*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, Београд, 2010, 207.

Михаљчић Раде, *Лазар Хребељановић – историја, култ, предање*, Београд, 1989.

Мишић Сениша, *Велетин*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, Београд, 2010, 69.

Ninković Aleksandar, „Stari grad na desnoj obali Bistrice /Prilep?/“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, III, Sarajevo, 1976, 14-20.

Ninković Aleksandar, „Stari grad na lijevoj obali Bistrice /Kulina, kota 875/“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, III, Sarajevo, 1976, 20-23.

Новаковић Стојан, *Немањинске престонице Рас – Пауни – Неродимља*, Списи из историјске географије, Београд, 2003, 213-250.

Palavestra Vljako, „Ćelija u Rataju“, *Gornje Podrinje u doba Kosača: međurepublički multidisciplinarni naučnoistraživački program*, IV, Sarajevo, 1977, 55-65.

Петровић Владета, *Прилеп*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, Београд, 2010, 226.

Radonić Jovan, „Der Grossvojevode von Bosnien Sandalj Hrančić-Kosača“, *Archiv für slavische Philologie*, XIX, Berlin, 1897, 380-465.

Руварац Иларион, *О кнезу Лазару*, Нови Сад, 1887.

Thallóczy Lajos, *Jajcza (bánság, vár és város) története 1450-1527*, Budapest, 1915.

Тошић Ђуро, „Ослобађање Јајца од Турака крајем 1463. године“, *Радови Филозофског факултета Пале*, II, Српско Сарајево, 2000, 217-226.

Тошић Ђуро, *Учешће Косача у ослобађању Јајца од Турака 1463. године*, Српска проза данас: Косаче оснивачи Херцеговине, Билећа – Гацко – Београд, 2002, 464-475.

Tošić Đuro, *Bosanska vlastela u oslobađanju Jajca od Turaka 1463. godine*, Stjepan Tomašević (1461.-1463) – slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva, Zagreb, 2013, 99-108.

Тирковић Сима, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964.

Тирковић Сима, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд, 1964.

Тирковић Сима, „Владарски двори око језера на Косову“, *Зборник Матице српске за ликовне умјетности*, 20, Нови Сад, 1984, 67-83.

Тирковић Сима, „Из старог Дубровника: грађани рођени и грађани стечени“, *Историјски часопис*, LVI, Београд, 2008, 21-37.

Фостиков Александра, *Прилепац*, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, Београд, 2010, 226-227.

Чокић Јово, „Ћелија у селу Ратаји“, *Гласник Земаљског музеја*, I/3, Сарајево, 75-77.

Šabanović Hazim, „Bosansko krajište 1448-1463“, *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, IX, Sarajevo, 1958, 177-220.

Šabanović Hazim, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1959.

Summary

Bojan Đ. Krunić, Dimitrije Trifković

**MEDIEVAL TOWNS OF PRILEP NEAR FOČA AND PRILEPAC
NEAR NOVO BRDO – A FEW UNNOTICED INTERESTING
TOPONYMIC COINCIDENCES**

According to the set objectives, the authors of the paper have all the known data from written sources about the medieval town Prilep, which we know for sure that it was placed in the Drina parish of Bistrica, in an appropriate historical context. In this way, a contribution was made through the valorization of the importance and role of this city in the historical development of the Upper Drina region and the wider area during the 14th and 15th centuries. In addition, considering the observed similarity in toponymy with the town of Prilep near Novo Brdo, an analysis and comparison of several toponyms in Upper Podrinje with those from the wider area of Novo Brdo was carried out. Studies have showed their connection during the middle age although it was about relatively distant regions. On the one hand, this is understandable because both belonged to the same ethnic and cultural-historical space. Especially since Upper Podrinje was an integral part of the Raška medieval state until 1373, which also included the Novo Brdo region. Also, studies have shown a possible connection through the noble family of Kosač, whose progenitor, as it seems, for a time actually resided in the Novo Brdo region serving at the court of the Serbian emperor.

